

Paulus en de werken van de wet

Een bijdrage van

Raymond R. Hausoul

Regelmatig plaatsen christenen de wet van God tegenover de genade van God. De gedachte is dan dat Jezus nog met de wet was, maar dat Paulus de christenen al vroeg leerde dat de 'wet van God' door 'de genade van God' was vervangen. Paulus zou in zijn brief aan de Galaten daarom deze genade tegenover de 'werken van de wet' hebben geplaatst (Gal.2:16[3x]; 3:2,5,10). Los van het gegeven dat Paulus in dat geval van het onderwijs van Jezus zou zijn afgeweken, ontbreekt hier het onderscheid tussen 'de wet' en de 'werken van de wet'. Wat bedoelt Paulus met deze 'werken van de wet'? Het antwoord op deze vraag inspireert hoe christenen kijken naar Israël, de kerk, de wet en de verlossing. Doordat er de afgelopen decennia veel onderzoek hiernaar is verricht, kiezen we er voor om de uitleg van Galaten in onze StudieBijbel app grondig te updaten. Dit artikel is een voorlopige voorproef van een uitvoerig artikel dat eveneens binnenkort in onze app zal verschijnen. Daarin concentreren we ons op wat Paulus met deze 'werken van de wet' in Galaten bedoelt.

Een klassieke interpretatie

Op de vraag wat de 'werken van wet' zijn antwoorden velen vanouds dat Paulus hiermee op de gedachte wijst dat een mens door zelfinspanning en goede daden gerechtvaardigd wordt. De farizeeërs in de tijd van Jezus legden al nadruk op het naleven van Gods Thora en wezen mensen terecht die daarin faalden. Navolgen van de wet was het hoogste goed waar een mens zich op kon toeleggen. Die levenshouding noemde Paulus 'werken van de wet'. Wie daarmee bezig was, hield continu rekening met zijn saldo aan goede werken op de goddelijke bank. Jezus

keerde zich tegen die manier van denken. Hij schafte de wet af en stelde mensen door zijn heilswerk onder de genade. Paulus volgde in zijn voetsporen en wees hen terecht die opnieuw de Thora wilden naleven. Wie dat deed verwierp het geloof en koos voor een wettische naleving van de Thora.

Ontdekkingen van Joodse bronnen

Na de Tweede Wereldoorlog groeide het gelijkwaardige gesprek tussen christenen en Joden. In de Joodse Dode Zeerollen ontdekten wetenschappers een hymne die in tegenspraak leek met de klassieke uitleg over de 'werken van de wet'. Deze hymne uitte standvastig het geloof dat Gods genade, barmhartigheid en gerechtigheid de enige basis van hoop op vergeving waren:

Wat mij betreft, als ik wankel, zijn Gods gunstbewijzen voor altijd mijn redding; als ik struikel door de ongerechtigheid van het vlees, is mijn recht voor eeuwig gegrond op Gods gerechtigheid. ... Door zijn barmhartigheid heeft Hij mij doen naderen en door zijn gunstbewijzen komt mijn recht. In de gerechtigheid van zijn waarheid zal Hij over mij oordelen en in zijn overvloedige goedheid al mijn overtredingen verzoenen. Door zijn gerechtigheid zal Hij mij reinigen van alle onreinheid van een mens en van de zonde van mensenkinderen om God lof te zingen vanwege zijn gerechtigheid en de Allerhoogste vanwege zijn majesteit.¹

Dit bleek geen uitzonderlijke geloofsvisie te zijn. In de Dode Zeerollen vonden onderzoekers nog meer getuigenissen van dit geloof. Zo lezen we in een andere hymne in de Dode Zeerollen:

Gij zijt hoogverheven en groot, [rijk aan barmhartig]heid, die hen die zich van de overtreding afwenden, vergeeft, maar de ongerechtigheid van de goddelozen straft. ... Zie, Gij hebt verkozen [uw] die[nst]knecht gunst te be[wijzen] en Gij hebt mij begenadigd door de geest van uw barmhartigheid en de [g]lans van uw majesteit. ... Ik weet dat bij de mens geen gerechtigheid is en bij het mensenkind geen onberispelijke wandel. Van de Allerhoogste God zijn alle werken der gerechtigheid en 's mensen weg is enkel bestendig door de geest die God hem schept om voor de menskinderen de wandel onberispelijk te maken, opdat al zijn schepselen de kracht van zijn sterkte kennen en zijn grote erbarmen jegens de kinderen van zijn welbehagen.²

Deze getuigenissen zorgden dat de uitleg, dat Joden dachten dat ze door het naleven van de Thora hun verlossing konden verdienen, minder onderbouwing had dan gedacht. Oudtestamentici voegden daar voorbeelden uit de oudtestamentische periode aan toe om het Joodse denken in de tijd van het NT beter te begrijpen. Zij wezen erop dat Joodse gelovigen hun verlossing altijd met de goedheid en genade van God verbonden. De redding uit benauwdheden vertrok altijd vanuit Gods genade. Israël moest niet eerst Gods gunst verdienen. Het ontving die gunst uit genade. Eerst verloor God Israël uit Egypte, pas daarna gaf Hij hen zijn Thora om de relatie met God te onderhouden. Niet door eigen kracht, maar door genade en goedheid wist de rechtvaardige in het OT zich voor God te plaatsen (vgl. Ps.103:10; 142:3; Dan.9:16-18). Naast het evangelie van genade

in het NT stond in het OT geen navolging van Gods Thora in eigen kracht, maar een navolging van Gods Thora vanuit de genade en barmhartigheid van God.

Deze Joodse getuigenissen kwamen in hun spreken over zonden, genade en gerechtigheid met het onderwijs van Jezus en Paulus overeen. De uitleg dat Joden in de tijd van Jezus de Thora van God in eigen kracht wilden naleven om rechtvaardig voor God te staan, bleek slechts op uitzonderingen van toepassing. Joden vonden het al eeuwen raadselachtig waarom christenen onderwezen dat Joden door het doen van goede werken geloofden gered te worden. Dat maakte een karikatuur van het Joodse geloof en OT. Veel Joden vonden daardoor de klassieke uitleg van Paulus' onderwijs over wet en genade onbegrijpelijk. Hoe kon Paulus het Joodse geloof op zulk een vertekende manier weergeven? Deze vaststellingen zorgden voor een herbezinning op de betekenis van de 'werken van de wet'.

Trouw aan Gods verbond

In de Thora riep God Israël op zichzelf en hun nakomelingen te leren 'welke weg ze moeten bewandelen en welke plichten (lett. 'werken') ze moeten vervullen' (Ex. 18:20). Die 'werken' plaatste God echter niet tegenover het geloof in zijn genade en goedheid. De werken waar Hij over sprak, waren een uiting van het geloof in God. Israël was door genade gered uit het slavenhuis van Egypte en diende die vrijheid te gaan gebruiken om God en anderen te dienen. De Thora toonde hoe dat moest en moedigde het volk ertoe aan een bevrijdend licht voor de volken te zijn. God erkende hierin ook de beperkingen en het falen van

Paulus en de 'werken van de wet'

de mens. De Thora voorzag daarom al in middelen tot verzoening en vergeving. Jezus en zijn apostelen volgden dit patroon van de Thora. Ze moedigden anderen aan om de vrijheid die ze door Gods genade ontvingen te gebruiken om God en anderen te dienen (Mat.5:16-20; 23:1-3; Jak.1:25).

Trouw aan Gods Thora was daarmee een antwoord op Gods genade en geen poging om gerechtigheid bij God te ontvangen. Trouw was vereist om 'binnen te blijven' en niet om 'binnen te komen'. Die nauwe relatie tussen trouw aan Gods Thora en de 'werken', als uitwerking van de vrijheid van de Thora, verklaart mogelijk waarom Paulus de term 'werken van de wet' wel met 'wet', maar niet met 'werken' afkort. De nadruk ligt niet op 'iets doen', maar op trouw aan God en zijn Thora.

Strijd voor de eigen identiteit

Nadat Israël in het OT onder buitenlands bestuur terechtkwam, ontstond de vraag hoe het zijn trouw aan Gods Thora moest vormgeven. Tijdens de Syrische overheersingen waren vele Joden vermoord, omdat ze geen onrein voedsel wilden eten (1Makk.1:62-63; vgl. Lev.11; Deut.14). In de latere Romeinse tijd zorgde procurator Ventidius Cumanus (48-52) voor veel onrust in het land en de regio rondom Antiochië, doordat hij Joden, die trouw de Thora wilden volgen, bewust provoceerde. Dat leidde ertoe dat Joden nog meer nadruk legden op hun identiteit als Jood (vgl. Hand.21:20-21).

Verhalen over Simon en Levi (Gen.34), Pinechas (Num.25:6-13), Elia (1Kon.18) en de Makkabeëen spoorden het volk aan tot een

heldere afscheiding van de volken. Zij ijverden voor de bescherming van Israël (Num.11:29; vgl. Ex.20:5; 34:14; Num.25:11-13). Hun roeping als volk, dat trouw aan God en zijn Thora was, moest worden bewaakt. Ze wilde licht zijn in een donkere omgeving en vanuit Gods genade anderen tot vrijheid brengen. Joden zagen hierin het doel van de Thora:

In zijn wijsheid omringde onze wetgever ... ons met onneembare wallen en ijzeren muren om te voorkomen dat wij ons op welke manier dan ook met andere volken zouden vermengen, maar rein zouden blijven naar lichaam en ziel ... Hij omheinde ons aan alle kanten met regels over reinheid die van invloed zijn op wat we eten of drinken, of aanraken, horen of zien.³

De omstandigheden zorgden ervoor dat Joden talrijke leefregels bedachten om in hun omgang met anderen trouw aan de Thora te blijven. Een gebruikelijke vraag was bijvoorbeeld of Joden aan tafel konden gaan met niet-Joden. Vanuit de Thora wilden Joden waken om 'geen verbond met de inwoners van dat land te sluiten, want wanneer die zich met hun goden afgeven en offers aan hen brengen, zouden ze jullie uitnodigen om aan hun offermaaltijden deel te nemen' (Ex.34:15). Het Joodse boek Jubileeën riep Joden er zodoende toe op hun eigenheid te beschermen en niet met niet-Joden te eten: 'Eet niet met hen ... want hun werken zijn onrein' (Jub.22:16; vgl. Lev.20:26; Jes.52:11). Zelfs wanneer Joden hun eigen voedsel meenamen was er geen garantie dat dit de eigen reinheid beschermdde. Romeinse bronnen vermelden daarom dat Joden tijdens maaltijden apart willen zitten.

Niet elke Jood was het met deze strenge opvatting eens. Er was verschil van mening over de invulling van trouw aan de Thora in de omgang met niet-Joden. Sadduceeën gingen tamelijk vrij met deze kwestie om, essenen golden als streng en onder farizeeërs was er veel meningsverschil over deze kwesties. Joden buiten Judea waren vaak minder streng dan Joden in Juda in de omgang met niet-Joden tijdens de maaltijden. Gevoeligheden hierover kwamen al tot uiting toen Jezus 'samen at met zondaars en tollenaars' (Mar.2:16; vgl. Mat.15:2; 11:19; Mar.7:5). Jezus koos voor een houding in lijn met Gods Thora: 'Behandel vreemdelingen die bij jullie wonen als geboren Israëlieten. Heb hen lief als jezelf, want jullie zijn zelf vreemdelingen geweest in Egypte. Ik ben Jahweh, jullie God' (Lev.19:34). Uiteraard bleven reacties niet uit. De keuzes van Jezus bij maaltijden met zondaars, tollenaars en anderen, vormden een provocatie voor menig Jood. Zelfs toen Petrus de niet-Joodse Cornelius had bezocht, stelden Joden zich de vraag in hoeverre dit een slechte zaak was geweest (Hand.11:2-3). Petrus erkende die spanning en verdedigde zijn houding: 'U weet dat het een Joodse man niet toegestaan is om met iemand van een ander volk om te gaan of bij hem binnen te gaan; maar God heeft mij laten zien dat ik geen mens onheilig of onrein mag noemen' (Hand.10:28). Petrus beseft vanuit het visioen van God dat de houding van Joden tegenover niet-Joden ongepast was. God bracht hem door het visioen tot het besef dat Hij in de Thora een niet-Jood nooit 'onrein' had genoemd. De keuze om dat wel te doen was door Joodse uitleggers gemaakt. Petrus' gehoorzaamheid aan het visioen was daardoor in overeenstemming met zijn

ijver om Christus en de Thora van God te respecteren.

De 'werken van de wet'

In de Galatenbrief brengt Paulus zijn vroegere fanatieke vervolging van de gemeente van God in verband met zijn ijver voor de Joodse wetten (Gal.1:13-14; Fil.3:6). Paulus was als farizeeër ijverig om trouw aan Gods Thora te zijn en in tijden van een buitenlandse bezettingsmacht deze te promoten en te beschermen. Hij keerde zich fel tegen alles wat Israël tot ontrouw kon aanzetten. Heilige grenzen mochten niet worden overschreden. Niet-Joden stonden per definitie buiten de Thora en golden daardoor als 'zondaars' (Gal.2:15). In het daaropvolgende vers gebruikt Paulus dan voor het eerst de term 'werken van de wet' (Gal.2:16).

In de context van Galaten 2:16 spreekt Paulus in de voorafgaande delen (1) over Joodse christenen die weigeren om niet-Joodse christenen te besnijden (Gal.2:1-10), en (2) over Joodse christenen die zich van niet-Joodse christenen tijdens de maaltijd afzonderen (Gal.2:12-13). Paulus is het eens met de keuze dat niet-Joden zich niet hoeven te besnijden (punt 1). Joden mogen niet-Joodse christenen niet dwingen om te gaan leven als Joden (Gal.2:3-4). Paulus keert zich echter tegen de opvatting dat Joodse christenen geen maaltijd met niet-Joodse christenen mogen houden (punt 2). Ook hierin geldt dat Joodse christenen de niet-Joodse christenen niet mogen dwingen om te gaan leven als Joden (Gal.2:14).

In de afwijzing van dit tweede punt introduceert Paulus de term 'werken van de

Paulus en de 'werken van de wet'

wet'. Meteen stelt hij drie keer dat niemand door 'werken van de wet' gerechtvaardigd wordt (Gal.2:16). De eigen wetten mochten geen scheiding tussen Joodse en niet-Joodse christenen maken. Een verheven roemen van zichzelf als Jood en een neerkijken op andere volken was geen weldaad (Rom.2:17-23). Het was een bedekte vorm van een negatief nationalisme, zoals het in het Joodse werk 2 Baruch 48:23-24 klonk: 'Voor altijd zijn wij gezegend als we ons maar niet met de volken vermengen. Want wij allen zijn één beroemd volk, dat van de Ene één wet heeft ontvangen.'

De 'werken van de wet' waren eigen gebruiken die Joden volgden om trouw aan God te blijven. Het ging om praktische toepassingen van de Thora. Dat was een goede zaak, vergelijkbaar met christenen die in de omgang met niet-christenen trouw aan Christus willen blijven. Doordat de Thora voor Israël alleen de hoofdzaken aangeeft, en aan Israël grote vrijheid gaf over de details hoe ze God mochten navolgen, leidde dat tot menig gesprek tussen Jezus en anderen over de toepassing van de Thora. Dat is nog steeds herkenbaar onder christenen die nadenken over de toepassing van het evangelie: waar begint roddel? Hoe moeten christenen omgaan met het milieu? Wat is de plaats van man en vrouw in de eredienst? Wanneer en waarvoor komen we als christenen bijeen? De toepassingen van de Thora, die Joden bij dit soort vragen kozen, waren de 'werken van de wet' waar Paulus over schreef. Daarover was men met elkaar in gesprek. Maar daar waar 'werken van de wet' een scheiding brachten tussen Joodse en niet-Joodse christenen was er geen sprake meer van Gods Thora, waarin

ook de genade en barmhartigheid van God een centrale plaats kregen. De 'werken van de wet' waren dan losgekomen van het karakter van God en leken niet meer op de vruchten van de Geest.

Conclusie

'Werken van de wet' zijn praktische toepassingen die Joden vanuit hun trouw aan God uit de Thora hebben afgeleid. Paulus heeft daar geen moeite mee gehad, behalve wanneer deze 'werken van de wet' scheiding onder gelovigen brengen. Joodse en niet-Joodse gelovigen blijven van elkaar verschillen – dat gold al in de Thora –, maar samen dienen ze de God van de Thora door de Thora van Christus van harte te volgen (Gal.6:2). Voor de vele kerken in ons land vandaag betekent dit dat christenen een onderscheid moeten blijven maken tussen de Thora van Christus en de regels die ze bedenken om die Thora na te volgen. Je laten dopen is een gebod in de Thora van Christus. Dat je alleen gedoopt kunt worden op Pasen is een 'werk van de wet'. Bidden is een normale zaak in de Thora van Christus. Elke dag met andere christenen via Whatsapp bidden is mooi, maar als verplichting een 'werk van de wet'. Jezus en Paulus roepen ons ertoe op om beiden van elkaar te onderscheiden en medegelovigen nooit op basis van onze 'werken van wet' te veroordelen.

1. Florentino García Martínez, Mladen Popović en Adam S. van der Woude, '1QS: 1Q Regel der Gemeenschap', in *De rollen van de Dode Zee, 3de dr.* (Kampen: Ten Have, 2013), 11:12-15.
2. Florentino García Martínez, Mladen Popović en Adam S. van der Woude, '1QH^a: 1Q Rol van de Lofprijzingen a (Hodayot)', in *De rollen van de Dode Zee, 3de dr.* (Kampen: Ten Have, 2013), 6:23-24; 8:16-17; 12:30-33; vgl. 8:1-27; 13:5-6; 17:14-19.
3. Robert H. Charles, ed., 'The Letter of Aristeas', in *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*, vol. 2 (Oxford: Clarendon, 1979), 5139-142.